

ԹԱՐԳՄԱՆԵԼՈՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔԸ

Ռուսաստանում հրատարակած մի գիրք թարգմանելու համար հարկատր է արդեօք ստանալ հեղինակի թուղտութիւնը։ Մինչև վերջին տարիներս մենք թարգմանում էինք գրքեր, առանց մեզ հարց աալու, ունենք մենք ալդ իրաւունքը, թէ ոչ, Բալց ալս քանի տարիներս պատահեցան դէպքեր, որոնք արդարացնում են վերև դրած հարցը։ Յիշենք մի քանիսը մեր գիտեցածներին։ Մի երկու տարի առաջ Թիֆլիզի Հրատարակչական Ընկերութիւնը, ստանալով Պոտապենկովի «На дѣйстви́тельно́й службѣ» (Գաղափարական քահանայ) գրքի թարգմանութիւնը, առաջարկել էր Թիֆլիսի գրաքննական ատեսանին, Գրաքննական ատեսանը, որի իրաւունքներին մէկն է հսկել գրականական սեփականութեան վերաբերեալ օրէնքների ճշտիւ գործադրութեանը, չէր համաձայնել թող տալ ալդ թարգմանութեան տպագրութիւնը, մինչև որ ձեռք չը բերւի հեղինակի թուղտութիւնը։ Եւ Հրատ. Ընկ. վարչութիւնը ստիպւած էր դիմել հեղինակին, Ընթերցողներից շատերը վշում կը լինեն, որ անցեալ տարի «Տարադո»-ում սկսւել էր տպագրել Տուրգենևի «Рудинъ» վէպի թարգմանութիւնը, որը կիսատ մնաց էլի նոյն պատճառով, խմբագրութիւնը ստիպւած էր դիմել ժառանգներին թուղտութիւն ստանալու համար, Վերջապէս նորէրս իմացանք, որ նոյն պատճառով «կանգ է առած Պակրովսկու «Объяхъ въ мѣсяцѣхъ»» գրքի թարգմանութեան տպագրութիւնը։ Մենք գիտենք և մի քանի ալ օրինակներ, բալց դոքա ի հարկէ շատ ու շատ կը լինեն, Հետաքրքիր է ալն, որ մեր գիտեցած բոլոր դէպքերում հրատարակողները դիմել են հեղինակներին կամ նրանց ժառանգներին և հարց չեն բարձրացրել, թէ ինչ է ասում օրէնսդրութիւնը ալդ մասին։ Այն մարդիկ, որ համոզւած են եղել, որ ալդ աղպէս էլ պէտք է լինի։ Ապաէս «Մշակ»-ի անցեալ տարւալ № 127, խօսելով գրականական սեփականութեան մասին, հեղինակը ասում է «այժմ մենք կատարեալ իրաւունք ունենք տպագրել «Մշակ»-ի մէջ հանդուցեալ Շչեդրինի բոլոր գրածները, քանի որ հանդուցեալի որդուց, ժառանգից, մենք ստացած ունենք մի գրաւոր թուղտութիւն, որով նա իրաւունք է տալիս մեզ իր հօր բոլոր գրածները թարգմանել հալերէն լեզուով և տպագրել «Մշակ»-ի մէջ»։

Այսպէս ուրեմն թէ Թիֆլիսի գրաքննական ատենանում (պէտք է նկատել որ այդ ատենանում վերն լիւած հայեացքը հետեողարար չէ գործադրում. երբեմն պահանջում է հեղինակի թողտուգութիւնը, երբեմն ոչ) և թէ մեր հրատարակողները մի քանիսի մէջ գոյութիւն ունի այն համոզմունքը, որ առանց հեղինակի թողտուգութեան թարգմանութիւնը կոնտրաֆակցիա է: Վաղով ժամանակին, որից լետով կարելի է ազատ թարգմանել, ինչպէս երևում է, ընդունւում է նոյնը, որը սահմանւած է հեղինակութիւնների արատապուծութիւնների համար, այսինքն, լիստն տարի հեղինակի մահից լետով «РУДИНЪ» վէպը տպւած է 1856 թ., մօտ 10 տարի է մնում է հեղինակը, այնուամենայնիւ պահանջում են ժառանգի թողտուգութիւնը. այդ հաշուով «РУДИНЪ»-ը կարելի է առանց թողտուգութեան թարգմանել միայն 1933 թ., հեղինակութեան տպագրութիւնից 77 տարի լետով, երբ դուցէ այլ ևս նա նշանակութիւն չունենալ: Դա դեռ նշանաւոր գրողի հեղինակութիւն է, որ մնաց երկրորդականներինը, որոնք իրանց նշանակութիւնը պահպանում են միայն մի քանի տարւալ ընթացքում: Մինչդեռ Հիւսիսային գերմանական դաշնակցութեան 1870 թ. լուծարի 11-ը օրէնքը, որ, պէտք է ասել, կազմւել է հրատարակիչների և գրողների մեծ մասնակցութեամբ, և որը նույնպէս թարգմանութիւնը կոնտրաֆակցիա է համարում, որոշում է, որ հեղինակը առաջի թերթի վրալ նշանակէ, որ նա իրան է պահում թարգմանիլը թող տալու իրաւունքը և որ այդ թարգմանութիւնը սկսւի հրատարակւել բնագրի հրատարակութիւնից ոչ ուշ քան մի տարի և վերջանալ երեք տարւանից ոչ ուշ: Դրամատիքական գրւածքների թարգմանութեան հրատարակելու ժամանակամիջոցը աւելի կարճ է—վեց ամիս: Այսպիսի մեղմ սահմանափակումն է որոշւած գերմանական օրէնքով, բայց նոյն իսկ այդ չափով այդ օրէնքը ընդունելութիւն չէ գտնում շատ գիտնականների կողմից: Այսպէս Շեֆլէն, խօսելով Հիւսիսային գերմանական օրէնքի մասին, պահանջում է կատարեալ ազատութիւն թարգմանութիւնների համար: «Այդ ազատութիւնը—ասում է նա—հիմնւած է դադարարների կոմմունիզմի վրայ, որ լուսաւորութեան արագ առաջադիմելու անհրաժեշտ պայմանն է... պէտք է ոչ թէ արգելել, այլ խրախուսել բնագրի ուրիշ լեզւի միջոցով արոտալատելը, բնագրի ամեն մի չարմարացումը. այնպիսի ընթերցողների պահանջների ու ճաշակի համեմատ, որոնց համար օրիգինալը (բնագիրը) անմատչելի է, որը այդպիսով ոչ մի վնաս, ոչ մի մրցում չէ անում օրիգինալին: Ամենալաւ ապացոյց, թէ որքան աննշան է ինտերէսը, որը կապւած է հեղինակի՝ թարգմանութիւնները թող տալու, իրաւունքի հետ, այն մեծ մասամբ չնչին դեներն են, որոնցով հեղինակները զիջում են իրանց այդ իրաւունքը» (Спасовичъ т. III).

Եթէ ահագին ինքնուրույն գրականութիւն ունեցող մի ազգի համար ծանր է համարւում այդ չնչին սահմանափակումը, ապա որքան ծանր

պիտի համարուի մի անպիտի գրականութեան համար, ինչպէս ռուսաց ու հալոցն է, որի մէջ թարգմանութիւնները գերիշխող դեր են կատարում. առաւել ևս, եթէ ալք սահմանափակման ժամանակը ան չափերով ընդունենք, ինչպէս երբեմն պահանջում են, Ռուսաց գրականութիւնը ահագին պահանջ ունի թարգմանութիւնների և ամեն տարի մեծ քանակութեամբ գրքեր են թարգմանում թէ արտասահմանում և թէ Ռուսաստանում տպագրած ոչ-ռուս հեղինակութիւններից, Ռուսաստանում տպագրած գրած քաների թարգմանութիւնը, բացի ընդհանուր նշանակութիւնից, ունի և մասնաւոր նշանակութիւն. Ռուսաստանի շահը պահանջում է մօտիկ ծանօթանալ ան ալք ազգերի կեանքի հետ, որոնք պատմական հանգամանքներով շնորհիւ կապւած են իրա հետ և ընդհակառակն ծանօթացնել իրան ալք ազգերի հետ, առաջ բերել մտաւոր, ոգեկան միութիւն. իսկ ալք նպատակների համեմու համար ոչ վերջին միջոցն է գրականութիւնը և քանի որ հպատակ ազգերի ահագին մեծամասնութեան համար օրգինակները անմատչելի են, մնում է միակ միջոցը—թարգմանութիւնները: Թէ որքան ռուսաց գրականութիւնը օգտւում է Ռուսաստանում տպագրւած օտար լեզուներով գրւած հեղինակութիւններից, բաւական է բաց անել վերջին տարւալ ռուսաց ամսագիրները և տեսնել, որքան է թարգմանւած միմիայն լեհերենից. Սենկևիչը, Սրժեկօն, Պռուսը, և այլն իսկոյն արտաբարութիւն են գտնում ռուսաց գրականութեան մէջ. թարգմանութիւններ լինում են վերջին ժամանակներս ֆիններէնից, հալերէնից, վրացերէնից և այլն:

Թարգմանութիւնների աղպիտի ահագին պահանջ ունենալով, հասկանալի է, թէ ինչու Ռուսաստանը միշտ մերժել է միանալ գրականական դաշնակցութեան կոնսենցիաներին: Այսպէս Ռուսաստանը չը միացաւ 1886 թ. Բերնում կապացած գրականական դաշնակցութեան կոնսենցիական, որով հեղինակի իրաւունքների մէջ մտնում է և թարգմանելու իրաւունքը: Այնպէս որ արտասահմանում տպագրւած ամեն մի գիրք կարելի է ազատ թարգմանել Ռուսաստանում, հարկաւորութիւն չունենալով թուլութիւն ստանալ հեղինակից:

Գալով ան գրքերին, որոնք տպագրւած են Ռուսաստանում, դոցա վերաբերեալ ևս գոլութիւն ունի նոյն ազատութիւնը: Այս դէպքում ևս ռուսաց օրէնքներով հարկ չկալ դիմել հեղինակին, նրա համաձայնութիւնը ստանալու համար: Գրականական սեփականութեան մասին լոգւածներում, թւելով կոնտրաֆակցիայի դէպքերը, ռուսաց օրէնքը ոչ մի տեղ չի վշում, որ աղպիտին է և թարգմանութիւնը, կալ և առանձին լոգւած (X т. 1 ч. прилож. къ ст. 420, прим. 2 § 18), որով չափարարում է, որ Ռուսաստանում տպագրւած ամեն մի գիրք կարելի է թարգմանել ուրիշ լեզուներով, միայն չը պէտք է կցել ալք թարգմանութիւնների բնագիրները: Ալք լոգւածով բացառութիւն է արւած միայն անպիտի գրւածների համար, որոնց համար անհրաժեշտ են եղել առանձին գիտնա-

կան հետազոտութիւններ, Այս վերջին տեսակ հեղինակութիւնների թարգմանելու բացառիկ իրաւունքը պատկանում է հեղինակին. միայն հեղինակը, իր ալդ իրաւունքից օգտուելու դիտաւորութեան մասին, պէտք է լատարարէ բնագիրը հրատարակելիս և տալ իր թարգմանութիւնը բնագիր լոյս հանելու թույլտւութեան տոմսակը ստանալուց ոչ ուշ, քան երկու տարի: Եթէ այս պայմանները չը կատարւին, գրքի թարգմանութիւնը թողնուում է ամեն մէկի կամքին:

Չը նախելով որ այս լոգաւածը բաւականի պարզ է, ալսու ամենալնիւ փորձեր եղան լեզայրջկու նորա լմատորը, բայց կառավարիչ Սենատը իր հեղինակաւոր մեկնութիւնով տուել է ալդ լոգաւածին նոյն միտքը, որը մենք առաջ բերինք վերև: Ռուս գրող Կարաղինը մի վէպ էր գրել, «Годось Крови» վերնագրով, որը տպագրուել էր «Нива» շաբաթաթերթում: Ալդ վէպը թարգմանեց զերմաներէն և տպագրեց «St. Petersburger Zeitung» թերթում, առանց հեղինակի թույլտւութեան: Հեղինակը, Կարաղինը, դատ բացեց «St. Petersburger Zeitung» թերթի հրատարակչի դէմ. գործը հասաւ Սենատին, որը ալսպիսի որոշում տուեց. «զրականական սեփականութեան վերաբերեալ ուսաց օրէնքները, Ռուսատտանում տպագրած գրածքների հեղինակներին, ալդ գրածքները թարգմանելու համար, չեն տալիս ոչ մի բացառիկ իրաւունք, ուստի ալդ թարգմանութիւնը ամեն մէկը կարող է կատարել ըտլորովին ազատ և ոչ մի հարկ չկալ դրա համար ոչ խնդրել հեղինակի թույլտւութիւնը, ոչ էլ տալ ալս վերջինին դորա համար որ և է վարձատրութիւն»: (1891 г. № 13).

Ուրեմն թէ օրէնքի լմատորը, թէ Սենատի մեկնութիւնը հաստատում են ալն միտքը, որ մի որ և է գիրք թարգմանելու համար (բացառութիւնը վերև ցոյց տւինք) հարկաւորութիւն չկալ հեղինակի թույլտւութիւնը ստանալու: